

AZ ÉPÍTŐK KENYERE

GAZDASÁGI-TEOLÓGIAI ÉRTELMEZÉS A KÍNAI FAL ÉPÍTÉSÉHEZ

ÉLES ÁRPÁD

Örökké reménykedő gyermekként búcsúztak aztán otthonuktól, törhetetlen kedvvel indultak, hogy tovább dolgozzanak a népi művön. Hamarabb távoztak hazulról, semmint kellett volna, a fél falu elkísérte őket jó darabon. Az utakon mindenütt csoportok, apró zászlók, lobogók, sohasem látták addig, milyen nagy és gazdag és szép és szeretetre méltó az országuk.

Franz Kafka: *A Kínai Fal építése*

I. NYELVSZEMLÉLET ÉS PÉLDÁZAT

Az 1910-es évek első felétől minden erejét írásnak szentelő szerző, Franz Kafka voltképpen egyre kevesebb ponton kötődött a hétköznapi értelemben vett egzisztenciájához. Az általa vezetett naplóban házasság, hivatali munka, család, illetve minden társadalmi érintkezés az írásra fordítható erő függvényében jelenik meg, később pedig, 1922-től természetesen a tüdőbetegség is, mely határokat szabott az írói feladatok ellátásának. Azonban nem kell élete végkifejletének jelentőségét hangsúlyozni, hogy a szembenállás szellemében formálódó gondolatait megtaláljuk, hiszen hozzáállása ezekhez a kérdésekhez folyamatértékűnek látszik.

Számára már 1912-ben, első kötetének, *A szemlélődéseknek (Betrachtungen)* előkészítésekor zavaró és idegen tevékenység lehetett, hogy az elkészült, kiadásra szánt szövegekkel foglalkozzon. Bejegyzését olvasva talán úgy tűnhet, hogy a szövegek könyvformájának semmi köze érdemben ahhoz, ami az írás folyamatában foglalkoztatja. „Semmi, semmi. Mennyi időmet emészt föl ennek a kis könyvnek a kiadása, és mennyi nevetséges, káros öntudat támad annak nyomán, hogy a közlésre tekintve elolvassa az ember a régi dolgokat. Csak ez von el az írástól. Mégsem értem el valójában semmit, a legjobb bizonyítéka ez a zavar.”¹ A kiadandó szövegek olvasása, a cél, hogy könyvformában megjelenjenek, már lényegtelennek hat azok megalkotásával szemben. Pár évvel később, 1914-ben a munka viszonylatában olvashatunk az írás tevékenységéről. „A hivatalban félelem váltakozása az öntudatossággal. Egyébként bizakodóbb vagyok. Nagy viszolygás *Az átváltozástól*. Olvashatatlan befejezés. Szinte az alapoktól elhibázott. Sokkal jobb lett volna, ha nem zavar meg éppen akkor az üzleti út” (*Naplók*, 408). Az üzletre, ami az írásban megzavarhatja, ellenvilágként tekint, ennek a folyamatos kiszorítására törekszik. A hivatali munka pedig olyannyira felzaklatja, kimeríti, hogy egy 1915-ös bejegyzésben már fej- és szívfájásra panaszkodik önmagának, mikor első ízben kell levelet diktálnia a gyárban (*Naplók*, 524). A nők, a házasság, a családalapítás világának közelsége, legyen szó menyasszonyáról, Felice Bauerről vagy az 1920-ban megismert Milenáról, mindig olyan beszédhelyzetet teremt feljegyzéseiben, ami számára a vágyakkal való ellentmondásosságát, írással való összeegyeztethetlenségét bizonyítja. Bár a pontos érzelmi állapotrajzokat tükröző levelek tanulsága alapján nem volt mentes azok hatásától, mégis mintha egy vele szemben támasztott elvárások sorába rendezné Felice és Milena ügyét. Ha a levélváltások gyűjteménye nem is, önéletírása tartalmaz egészen egyértelmű utalást erre: „Gyűlölök mindent, ami nem az irodalomra vonatkozik”. Kicsit árnyaltabb formában, a munkával összekötve látni, mibe torkollik az író szerint egy életen át tartó házastársi szerződés: „Amíg egyedül vagyok, egyszer talán föladhatom az állásomat. Ha megházasodom, ez sohasem lesz lehetséges” (*Naplók*, 359).

Úgy látszik, ehhez a „rettentő világhoz”, ellenvilághoz tartoznak az anyagiak problémái: legyen szó személyes vonatkozásról vagy az írás távolságából figyelt jelenségek köréről, mindig a kényszer tartományában helyezi el következetesen a munkához, hétköznapi élethez tartozó helyzeteket. Az anyagiakkal kapcsolatos jelenségek ott tornyosulnak ebben a (Kafkával kapcsolatban talán közhelyesen) „szorongató” külvilágban.

¹ Franz Kafka, *Naplók*, ford. Györfly Miklós (Budapest: Európa, 2008), 324.

lágban, mely közeg természetesen számottevő erővel fejtette ki hatását szerzőszemélyiségre, nyomást gyakorolva folyamatosan alakuló írói egzisztenciájára. Az elzárkózás azonban nem teszi érvénytelenné a tapasztalatokat: az ökonómia egzakt folyamatainak (melyeknek alapformája a *csere*, a *munka*) mégis van helye a törvényerejű összefüggéseket sűrítő rövidprózában, még akkor is, ha jobbra áttétek, áthelyezett beszédszintek szolgálatában áll. Beleíródnak mindezek azokba a viszonyokba, melyek Kafkánál amolyan egzisztenciális összetevők a szövegek építéskor, melyeket esetenként *szerződés*eknek lehetne nevezni. A külső világ értékei („pénzei”), viszonyai átváltódnak itt témákra, eseménysorokra, melyekben már kevésbé lehet felismerni a *Naplók* (sokszor) panaszkodó hangját. Az üzlet legközvetlenebb ábrázolása talán *A kereskedő* (*Der Kaufmann*, 1907-1908 körül) című korai szövegben található. A beszélő egy hétköznapi kereskedő, akit a szerző egy végig dolgozott nap estéjének idejében megszólaltat meg.

Pénzem idegen embereké; viszonyaikkal nem lehetek tisztában; nem sejttem, mi-féle szerencsétlenség érheti őket s mikor; hogyan háríthatom el? Talán tékozlók lettek közben, és vendéglőkertekben ünnepelnek, mások meg Amerikába-szökőben elidőznek ezeken az ünnepeken.²

Amikor tovább olvassuk a szöveget, kétségessé válik a pénz világra tett utalás előbb említett közvetlensége, a cím kínálta vonatkozás. A fáradtan hazafelé tartó kereskedő megszólítja a mellette elhaladókat. Ez a megszólítás azonban eltávolítja a beszélőt a próza viszonyaiból, áthelyezve üzenetét egy, az addigiakhoz képest szokatlan aposztrófikus csatornába. „Keljetek át a patak fahídján, biccentsetek a fürdőző gyerekeknek, és csodálkozzatok a távoli csatahajó matrózainak «Hurrá!»-kiáltásán” (*Elbeszélések*, 20).³ A megszólítás (kiszólás) eseménye, úgy látszik, a kereskedőszerep ideiglenes felszámolását szolgálja, kiléptet a kezdéshez köthető terek (az üzlethelyiség, a raktár, a lift) realiztikus perspektívájából a hazaút képlékeny látványai közé, a kereskedői

² Franz Kafka, *A kereskedő*, ford. Tandori Dezső, in uő, *Elbeszélések* (Budapest: Európa, 1973), 19. „Mein Geld haben fremden Leute; ihre Verhältnisse können mir nicht deutlich sein; das Unglück, das sie treffen könnte, ohne ich nicht; wie könnte ich es abwehren! Vielleicht sind sie verschwenderisch geworden, und geben ein Fest in einem Wirtshausgarten und andere halten sich für ein Weilchen auf der Flucht nach Amerika bei diesem Fest auf” (Franz Kafka, *Die Erzählungen und andere ausgewählte Prosa*, szerk. Roger Hermes [Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1996], 11).

³ „Geht über den Bach auf der hölzernen Brücke, nickt den badenden Kindern zu und staunet über das Hurra der tausend Matrosen auf dem fernen Panzerschiff” (*Erzählungen*, 12).

aggodalmak (talán kissé sztereotip) képeitől egy folyton áthelyezett fókuszú tekintet látványaiba. Bár nem lenne mellékes azon kérdés felvetése sem, hogy az avantgárd formákért alapvetően nem érdeklődő szerzőt mi vitte a gondolatrítmusra emlékeztető elbeszélés-technika irányába, lényegesebbnek tűnik mégis, hogy *A kereskedő*ből egyszerre kimaradnak a téma nyújtotta alapvonatkozások — a munka, a pénz, a hitel.

Amennyiben a narratív fogások (eltávolítás, fokalizáció) okára kérdeznénk rá, a választ nem feltétlen a 20. század avantgárd hatásaiban vagy magában *A kereskedő*ben kell keresni, hanem a korai Kafka-korszak többi szövegében, mivel az imént említett rendezésbeli tulajdonság az egész *Szemlélődések* sajátosságának mondható. A kereskedő esete pedig egy a sok 1912-es megjelenésű szöveg közül: mintha csupán egy kísérlete lenne annak, hogy a korai szakaszban kipróbált nyelvszemlélet „én”-hangja egy kereskedő hétköznapi pozíciójából is megszólalhat, az ő szavaival is elmondható az, ami a *Kirándulás a hegyekbe* (*Der Ausflug ins Gebirge*), a *Szórakozott kitekintés* (*Zerstreutes Hinausschaun*) című szövegekben körvonalazódik. Jóformán csak egy nyelvi viszony rendezi egymás mellé a kötet darabjait a cselekményre utaló, bármiféle temporalitást biztosító jegyek kimaradásával, és emiatt mindegyik darab valamit példázni látszik valamilyen másik szöveget. Egyszerűbben megfogalmazva: a konkrétumok hiányából adódóan az elbeszélő valaki *más* helyett mondja el a „történeteket”, anélkül, hogy utalna arra a másokra. Illetve a meghatározhatatlan tárgynak, a felfokozott tematikus általánosságnak köszönhetően valami másról beszél, mint amit mondatai ábrázolni látszanak. Ezen a ponton Maurice Blanchot egyik irodalommal kapcsolatos alaptétele látszódik beigazolódni, ami (nem éppen mellékesen) Kafkával kapcsolatban merül fel egyik esszéjében: „Az irodalom a magát kétértelműséggé alakító nyelv. A köznapi nyelv nem szükségszerűen világos, nem mindig azt mondja, amit mond, a félreértés is hozzátartozik. Ez elkerülhetetlen, hiszen a beszéd a szóból kétarcú szörnyet csinál, ami egyfelől valóság, azaz materiális jelenlét, másfelől jelentés, azaz ideális hiány.”⁴

Ekképpen a *Szemlélődések*ben leírtak hétköznapisága (mint például egy kirándulás tervének felvetése, egy barát meglátogatása) a blanchot-i értelemben a nyelv materiális regiszterébe húzza a jelölés irányát, amennyiben megelégszünk annyival, amennyit a szószerinti olvasás során megérthetünk.⁵ Maurice Blanchot *Kafkától Kafkáig* című

⁴ Maurice Blanchot, *Kafkától Kafkáig*, ford. Szabó László és Németh Marcell (Pozsony: Kalligram, 2012), 57.

⁵ *A szemlélődések* című kötetről bővebben itt: *Kafkas Betrachtung Lektüren. Historisch-Kritische Arbeiten zur Deutschen Literatur*, 34. köt., szerk. Hans Jürgen Scheuer, Justus von Hartlieb és Christian

könyvében több fejezet terjedelemben szentel figyelmet annak a hangnak, amit Kafkánál meghallott. Egy úgynevezett *semleges nem* megnyilatkozásaként olvassa át az életművet, mely nem azonos a nyelvtanilag meghatározott harmadik személlyel. Hogy mi is ez, arról a következő képpen ír:

Az elbeszélői „ő” elmozdít helyéről minden alanyt, ezen kívül megfoszt tárgyától minden tranzitív aktust vagy minden objektív lehetőséget. [...] Az elbeszélői „ő” akár hiányzik, akár jelen van, akár megnyilatkozik, akár megváltoztatja, akár nem az írás konvencióit, [...] ily módon beférkőzését jelzi [...] az ő megingathatatlan különbségébe, agyafúrt perverzítésába. A másik beszél. [*Kafkától Kafkáig*, 187–88]

Az „ő” hangjában rejlő titokzatosság, melyet Blanchot könyvének elbeszélői fejezete eleméz, sokféleképpen felfejthető, ezért nem vezet félreértéshez, ha megelégedünk annyival, hogy a kafkai hang valami másik hang helyett beszél, az első kötet esetében pedig egy téma helyett valami másik témáról szól. Ki beszél hát ki helyett *A kereskedő*-ben? Vajon egy másik, valamilyen okból jellegzetesnek vélt hang prózai átültetéséről lenne itt szó? Amikor *A kereskedő* beszélője a munka végeztével hazafelé tartva a látvány átalakításával a „szemlélhető” dolgok képét, viszonyait váltakoztatja, tér át az egyik témáról valami másra, mely egyre távolabb esik a kereskedés gondjainak körétől. Az eltávolítás nem csupán ellenpontoszó befejezése az üzlethelyiségben induló történetnek, hanem értelmi továbbépítése is annak: e kettősség felhívja a figyelmet arra az irodalomtörténeti kapcsolódásra, ami Kafkánál a talmudi hagyományokhoz kötődik.

A kastélyról Blanchot a következőket írja: „ha a könyv befejezetlenül, befejezhetetlenül félbeszakad, annak az oka az, hogy elnyelik a kommentárok, minden egyes mozzanat végeérhetetlen glosszát követelve magának, minden egyes interpretáció nem csupán reflexiónak (*midrash halachah*), hanem narrációnak (*midrash haggadah*) adva helyzet, amit aztán különböző szinteken kell magyarázni” (*Kafkától Kafkáig*, 202). Pár évtizeddel korábban Walter Benjamin írt Kafka irodalmi képét meghatározó sorokat: „Prózája talán nem bizonyít semmit, mindenestre úgy van megalkotva, hogy beállítható a bizonyítás összefüggéseibe. Itt a haggadah formájára kell emlékeztetnünk: így

nevezik a zsidóknál a rabbinikus irodalom történeteit és anekdotáit, amelyek a tanítás — halácha — magyarázatát és megerősítését szolgálják”.⁶

A két idézet (és főként Benjaminé, ami a korpuszhoz új értelmezési irányt teremtett egykor) egyszerű képet ad a leírt szövegekről: egyszersmind mesélnek és magyaráznak valamit. Ennek a művészi hozzáállásnak az érvénye belátható — nem elhanyagolható témával, műfajjal kapcsolatos változásokat is figyelembe véve — a korai és kései Kafka-prózáat olvasva egyaránt. Blanchot esetében itt beszédszintekről esik szó elsősorban, ami nem a talmudi hagyományhoz történő igazodást jelenti, hanem általában az irodalmi nyelv működéssel kapcsolatban állítja mindezt. Még a beszélő státusza sem tisztázott az irodalmi térben, valaki más beszél helyette, vagy ami Kafkánál talán adekvátabb viszony, valaki más helyett beszél. Mielőtt a pénz, a csere és a munka problémájára rátérnék, érdemes elidőzni itt, a beszélőnél, annál a hangnál, amit Kafka egyedül álló tudatossággal épített (bontott le és épített újra) az írás során. A gazdaságról való beszéd hordozza a téma kínálta materialitást, így nem mellékes az sem, hogy Kafka tekintetében milyen keretek között érdemes megszólalni az irodalomról. Két beszédszint kell hát, melyek közül az egyik, a Kafka-olvasaté már kialakulni látszik.

II. PÉLDÁZAT ÉS GAZDASÁG

A gazdaságnak, amennyiben történetként képzeljük el, megvannak az archetipikus helyzetei. Ha Marx tőkével, tőkefelhalmozással kapcsolatos elméletéről leválasztjuk a történeti réteget, például az olyan részeket, mint a 17. századi skót parasztság gyárakba terelése, egy egyszerű képletre bukkanunk: a csere vagy éppen a hitelezés alaptörténetére. Az itt szereplő uzsorások, eladósodók éppoly arctalan szereplők, akár a talmudi tanítás, vagy a jézusi példabeszédek történeteinek alakjai, pusztán szerepük miatt tűnnek fel a kapitalizmus „őstörténetében”. Az egyik régi marxi fordulatban, a váltó történetében a tőke hiányának vándorlásáról esik szó: *A* hitelt ad *B*-nek, aki egy váltóval él tovább a világban, egy váltóval, amit tovább ad, és aminek kezessége folyvást áthárul valakire. Ha az adósság áthárul valaki másra, ekkor *B* helyébe *C* lép. A marxi gondolatmenetben elsősorban az adósság áthárulásáról és annak következményeiről esik szó, a szereplők jelentőségének kérdéséről annál kevesebb. A szignálás kizárólag

⁶ Walter Benjamin, „Franz Kafka: A Kínai Fal építése”, in uő, „*A szirének hallgatása*”, szerk. és ford. Szabó Csaba (Budapest: Osiris Kiadó, 2001), 142.

az idő képződménye Marxnál: jelzi, hogy valaki előbb, mások később lépnek be az adósság történetébe. Azonban érdemes eljátszani azzal a gondolattal, hogy szerepük kétségesé teszi annak szükségét, hogy megkülönböztessük őket. Ebből kiindulva C létezése, mikor B-től átveszi az adósságot, alapvetően kérdéses, hiszen szerepénél fogva B-vé válik. Nem is lehet más, csak „B”, mert semmilyen egyedisége nem változtat azon, hogy adós, legfeljebb a váltóra írt összeg nagysága különböztetheti meg sorstársaitól. A szignálás mint általános, behelyettesítésre szolgáló üres hely, úgy látszik, visszautalja figuráit saját életükből a törvényszerűségek nyelvére, az egyediből az általánosba. Több mint merész lenne azt állítani, hogy A tőke hordoz bármit is abból a fajta példázatoságból, amiről eddig Kafka kapcsán szó esett, ám modelljeiben megvan az a mozgás, ami az irodalmi szövegeknél a régi törvények új történetekben történő érvénybe lépésén alapul. A gazdaság témájában olyan adottság látszik kirajzolódni, ami kapcsolhatóvá teszi a cserét más további fogalmakhoz, lehetségessé teszi szerepeltetését egy figuratívan rétegzettebb történet valamely szintjén. Ahogyan Marxnál változik át a pénz áruvá, majd ismét pénzé, váltóvá és munkává A tőke „Áru és pénz” című fejezetében, úgy alakul az időhöz és saját materialitásához való viszonya is. Ekképpen az érték cseréje egy történetet mond el, szereplőkkel és idővel.

Ezen ponton lehet példának hozni a jó sáfár történetét az Újszövetségből.⁷ Az idegenbe készülő gazda különböző értékben talentumot bíz embereire, akik közül az egyik elveszíti, a másik elássa, harmadik pedig fialtatja a rábízott összeget. Az újtestamentumi szövegkörnyezetből adódóan történeti olvasatra nem adódik alkalom, azaz jó sáfár nem azonosítható egy bizonyos júdeai személlyel, aki az elbeszélő kortársa lett volna. Marad formai keretként az olvasó számára a példázat, a jó üzlet példázata, melyet azután szó szerint a pénzzel való helyes bánásmód tanácsaként, vagy (egy másik szinten) a tehetség kamatoztatásához kapcsolódó erkölcsi tanításként, az ideális gazdák kiskátéjaként, illetve bármilyen növelhető pénzürték jelentettjeként értelmezhet. A szöveg problematikus oldala itt most mégsem az üzenet feltörése, annak a beszéd szintnek a megtalálása, ami kulcsszerepet játszhat a szó szerinti szinttel szemben, hanem az érték időben való kiterjedésének kérdése. Samuel Weber Benjamin Franklin *Tanács egy ifjú kereskedőnek — egy öregtől* (1748) című szövegét vizsgálva éppen az idő köré építi fel

⁷ A történet két változatban maradt fenn. A Lukács evangéliumában található (Lk 19,11-27). Ebben a király ad minákat a szolgálóinak, és a királyi erények példájaként is érthető, míg a Máté evangéliuma szerinti (Mt 25,14-30) változatban szerepel a talentum pénzneme, gazdával és szolgálókkal. — *A talentumok; A minák*, in *Biblia / Újszövetség*, ford. a Magyar Bibliatársulat Ószövetségi és Újszövetségi Bibliafordító Szakbizottsága (Budapest, 1993). (*A talentumok*) II. rész, 34-35; (*A minák*) II. rész 94-95.

azt, ami a pénzzel kapcsolatosan a *Tanács* passzusaiban megfogalmazódott. Weber tételes argumentációjában többek közt a következő soroknak lehet tanulsága az eddigiekre nézve:

A „befektetés”, éppen mert eltestetleníti az anyagi javakat azzal, hogy jövőbeli csereértékükre spekulál, olyan „spirituális” státusra tesz szert az emberek szemében, mely látszólag meghaladja a puszta anyag és az anyagi testek korlátait. Olybá tűnhet, mintha ő maga lenne a jólét megteremtője olyan formán, ami az életnek az isteni logosz általi megteremtésére emlékeztet.⁸

Amennyiben a pénz belevegyül abba az elvárásrendszerbe, amelyben a jövő képe fogantatik meg, a pénz hordozójává válik ezeknek a jelentéseknek. Ha valaki kölcsönad, saját jövőjét akarja megváltoztatni azzal, hogy a holnapról a kamatok gondolata által keltett boldogsággal képzeleg. A Weber által említett „spiritualitás” pedig ennek a projekciónak a beláthatatlanságával kapcsolatban beszédes: a pénz saját jelentése mögött lebegő, de ahhoz érdemben nem biztosan kapcsolódó és nem is körvonalazott erő képzetével válik azonossá. Az időbeliséget, amennyiben a példázat megvilágításába helyezzük, a Benjamin által röviden értelmezett, *Lakodalmi készülődés falun* (*Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande*, 1907-1908) című Kafka-novella juthat eszünkbe, melyben Benjamin egy régi talmudi történet visszatérését látja, melyben a vőlegényvárás egyben a messiásvárással azonos („*A szirének hallgatása*”, 143–44). A hercegnő, aki a lélekkel azonos, és akit a falura (egy testbe) száműztek, várja a vőlegényt (a messiást) és vacsorát ad a testnek. A téma nyújtotta különbség azonban itt mellékes. Csupán annyiban fontos ezen a ponton Benjamin észrevétele, hogy a messiásvárás egy folyamatosan érvényben lévő eseménynek tekinthető, az eljövétel, a megváltás pedig egy jövőbe utalt, vagy jövőből érkező vágykép. A spirituális nyugvópont, azaz a messiás megérkezése azonban a hagyomány értelmében nem következik be, mégis ott lebeg lehetőségként.

Ez a fajta időstruktúra azonban nem minden gazdasági példázat esetében érthető. Meglátászik ez azokban a didaktikus távlatokban, melyekben a hittanítás szemléli az időben mozgásba kerülő értéket. A jó sáfár történetében a befektetett talentumok, minák itt mindig hasznot hoznak, ám kétségek forrása a haszon általános felíveltetése,

⁸ Samuel Weber, „A pénz idő: gondolatok hitelről, válságról”, ford. Fogarasi György, et al. — *kritikai elmélet online* 1: *Gazdasági teológia* (2013), szerk. Fogarasi György, www.etal.hu.

a kamatoztatás korlátlanlansága. A szó szerinti történet szintjén ez okozza a zárványt, a gazda előtti megdicsőülést boldog végkifejletét, mely esemény nem hagy teret a jelentett tartalmak variálhatóságának. A már említett blanchot-i „hiány” nincs jelen, mindent lezárnak a gazda dicsérő szavai, a jutalmazás megnyugtató gesztusai, melyek egyszermind a tanításba vetett hit garanciáiként fogható fel. Így történet jelentettjei minden időben ugyanabban a formában megmaradnak, az erkölcsi értékek „rögzített árfolyamán”. A modern értelemben vett (vagy Benjamin utáni) példázat műfaja azonban nem csak a tematizált időbe, hanem az elmondás és az újramondás közötti időbe is átível. Amivel pedig több lehet, azaz „kamatozhat”, az a ráépülő értelmezések sokfélesége. Jóllehet a műfajról szóló példázat látszólag messzire vezethet, a gazdaság relációiban elmesél valamit. A műfajhoz kapcsolódó „kamat”, az értelmezés hozzáadott értéke a hiányra (vagy Blanchot-nál az „ideális hiányra”) hasonlít, valamint megtart valamit a narratíva egyeztető szintjéből, ami Benjamin szerint „beállítható a bizonyítás összefüggéseibe”.

Egy üzletről szóló darabban (mely talán anekdotikussága miatt nehezen lett volna említhető *A kereskedő* szomszédságában) a Kafka-féle üzlet érdekes egybeesést mutat azzal, amit Samuel Weber állít a hitelről, valamint arról a jelentésbeli eltolódásról, amire az olvasó a példázat kifejtetlenségével kapcsolatban mindig igényt tart. A *Mindennapi zűrzavar* (*Eine alltägliche Verwirrung*, 1917) távlatai voltaképpen az abszurd határfokán érhetőek csak, az idő tágítása ugyanis éppen a teljes elhalasztódásban ragadható meg. „Mindennapi eset: eredménye mindennapi zűrzavar” — kezdi rövid novelláját az elbeszélő, a mindennapiságnak, az idő keretének ugyanis kiemelő szerepe lesz itt mind a narrációban, mind pedig az értelmezésben. A történet szerint A üzletkötés céljából elutazik B-hez, ám először csak az út hosszának felmérése érdekében, később azonban látogatásának célja miatt. A történetben A és B folyton elkerülik egymást, B üzeneteket hagy A-nak, és előfordul az is, hogy egymás lakásán várakoznak, hátha a másik fél betoppan. (A mindennapi eset abszurditása talán éppen annál a pontnál fokozódik fel először, mikor véletlenül összetalálkoznak, az üzlet sietség miatt mégsem kerül megkötésre.) Végül A értesül róla, hogy B éppen őt várja egy másik szobában.

A boldog, hogy végre beszélhet B-vel, és mindent megmagyarázhat, fut fel a lépcsőn. Már csaknem felér, amikor megbotlik, inszakadást szenved, és [...] nyüszít-

ve hallja csak a sötétben, ahogy B [...] dühösen ledobog a lépcsőn, és mindörökre eltűnik. [*Elbeszélések*, 406]⁹

Az üzlet, azaz bárminemű dolog érdemi cseréje térben és időben egyaránt akadályba ütközik. Amellett, hogy a siker lehetősége a befejezésben Kafkára jellemzően „végérvényesen” (*endgültig*) vethető el, érdekes szerkesztési, és dramaturgiai mozzanat a lépcső, amin A felfelé, B pedig lefelé igyekszik. A novella egészében pedig horizontálisan zajlik a helycserének ez a játéka, a szomszéd faluba és vissza. Az üzlet voltaképpen az *ígéret* alakzata, melynek vonzata, a teljesítés a jövőben van. A *Mindennapi zűrzavarban* pedig éppen az látszik hiányosnak, hogy maga az ígéret eseménye kerül a jövőbe. Továbbá érdekes zavar áll be az idővel kapcsolatban A fejében, mikor több ízben megteszi a szomszéd faluig vezető utat. Első alkalommal „tíz perc alatt megteszi az oda-vissza utat”, másodszer már „tíz órára van szüksége a H-i úthoz”, és mikor nem találja ott B-t, egyetlen másodpercre van csupán szüksége, hogy saját otthonáig visszaérjen. Az első (próba)út gyorsaságával még dicsekszik, részideje a másodiknál hatvan-szorosával romlik, majd pedig olyan sebességgel tér vissza, hogy teljességgel uralni látszik a tér-idő viszonyokat. Ez tekinthető bizonyos szempontból mimetikus fogásnak, mellyel abszurd minőségben ábrázolódik a hétköznapi nyomás alatt álló észlelés korlátozottsága. Azonban az idő elliptikus duzzasztásával, majd redukálásával inkább arról beszél, hogy A mekkora munkát kénytelen elvégezni az üzlet pusztá ígéretének érdekében. Úgy látszik, a példázat narratív és értelmezésbeli sajátosságai felől kiindulva az időnek hangsúlyos, szövegépítő szerepe van a gazdaság témájában.

A és B története mellett a fizikai korlátok és teljesítmény viszonyának problémája éppen ebben, az 1917-es évben egy másik szövegben, *A Kínai Fal építésében* (*Beim Bau der chinesischen Mauer*) is fellelhető, mely immár nagyobb méretekben, a példázatoságnak több narratív szintjét kihasználva valósult meg.

⁹„Glücklich darüber, B. jetzt noch sprechen und ihm alles erklären zu können läuft A. die Treppe hinauf. Schon ist er fast oben, da stopert er, erleidet eine Sehnenzerrung, und fast ohnmächtig vor Schmerz, [...] nur winseld im Dunkel, hört und sieht er, wie B. [...] wütend die Treppe hinunterstampft und endgültig verschwindet” (*Erzählungen*, 348).

III. PÉLDÁZAT, GAZDASÁG, TEOLÓGIA

A *Kínai Fal építésének* története arra két szálra osztható, amely a Fal sorsán és a Falat építők sorsán át vezeti az olvasót. A néprajzkutató elbeszélő szerint a fal az északi népek elleni védelem céljából jött létre, mely cél már nagyságánál fogva is felfoghatatlannak számított, nem beszélve arról a homályról, mely eredetével és a tervek kidolgozóival kapcsolatban a nép fejében uralkodik. A Fal történetében megjelenik a múlt, melynek újramondásával az építés céljának okát határozzák meg a vezetőségben — eszerint a Fal a lakosság védelme miatt kell megépülni. A második lehetséges értelmezés az a célok forrásának kérdése, ami már a császár szándékainak megfejtéséhez vezet, melyhez szükség lenne a császár által küldött változatlan információkra, vagy császár szerepeltetésére. Itt azonban be kell érni egy parabolával, amely önálló rövidprózai alkotásként is olvasható válogatásokban, és amely *A császár üzenete (Ein kaiserliche Botschaft, 1917)* címet viseli. Ezen a téren tehát hiánnyal kell számolni. A szöveg ugyanis szó szerint távol tartja az eseményektől az uralkodót, illetve tematizál sokféle kétséget, mely személyével kapcsolatban felmerül. Ekképpen a császár alakjával tűnik fel az, ami bármiféle olvasatban a hiánnyal azonosítható, ugyanis a Fal építésének autentikus gondolata a császár személyével együtt mosódik el a birodalmi sajtó hagyományban.

Az elbeszélés gazdasági elemeit keresvén fizetségre, pénzre, kosztra csupán utalást találunk *A Kínai fal építésében*. A munkásokat, vezetőket, tervezőket kizárólag az építkezés közben látni, majd az azt követő években bekövetkező kiégésüket, mikorra az ötszáz méteres falrészlet elkészültek. Az ókori építés körül azonban egészen különös vezetői szemléletet lehet felfedezni, melyben egyszerre érvényesül egy fiktív birodalmi öntudat, eszmeiség, valamint a modern piaci szemlélet munkaerővel kialakított viszonya. Az utóbbihoz az a mozzanat teszi hasonlóvá a leírtakat, melyben több éves pihenőidőre küldik a vezetőket, amikor meghasonlottak „önmagukkal, a Fallal, a világgal”. Itt azzal a paradoxonig fokozott nehézséggel találkozhatunk, hogy bár a munkálatok befejeződése birodalmi érdek, a hatalmas országból valójában sohasem képes a vezetőség akkora munkaerőt csoportosítani az építkezésre, hogy a Fal befejeződhessen vagy legalábbis összefüggő szakaszokban kiépüljön. Emellett tisztázatlan annak a sikere, hogy a munkásokkal megértessék az építés lényegét, és hogy ne válják számukra feldolgozhatatlanná az ötszáz méteres szakasz körüli munka. A vezetők szabadságotlansága, időszakonkénti felmentése egy dologgal kapcsolatban beszédes: a munkáért járó

fizetség minden bizonnyal eltörpül az elvégzett munkával szemben, vagyis az utalás szintjén megjelenő fizetség (pénz, étel) nem számít a több éves építés csereértékének. Kafka célorientált vezetői azonban nem illenek a közismert ókori viszonyrendszerbe, melyben az emberi erő (és élet) értéktelennek mondható egy felsőbb akarat tekintetében. Jellegzetesen modernkori tehát az a hozzáállás, mely szerint belátóan megkímélik a vezetőket az örülettől és a végkimerüléstől. Adódik ezen felül egy másik motívum, mely lényegében eltávolítja a viszonyokat az ókori közegből.

Nekem szerencsém volt, hogy amikor húszéves fejjel a legalsóbb iskola legmagasabb vizsgáját végeztem, éppen akkor kezdődött a Fal építése. Szerencsém, mert sokan, akik a számukra elérhető iskolázottság legmagasabb fokára korábban jutottak el, évekig nem tudtak mit kezdeni ismereteikkel, fejükben a legnagyobb építési tervekkel bolyongtak haszontalanul, züllöttek el tömegestül. [*Elbeszélések*, 387]¹⁰

Eszerint létezett ebben a karkai Kínában egy rendszer, melyet a kereslet-kínálat elve működtetett, a tudás cseréje, és melyet a Fal rendszere leváltott, új társadalmi kihívások paradigmáját alkotva meg. (Ezen a ponton vetődik fel az az értelmezési lehetőség, hogy a Falat építő birodalom itt az Osztrák-Magyar Monarchiának feleltethető meg, melynek idővel épülő gyárai, bányái újfajta tudás- és munkaelosztást követeltek az alapvetően feudális gyökerű társadalmaktól, emellett a birodalom méretének, tagoltságának képe is emlékeztet arra a többnyelvű államiságra, melyben Kafka is élt.) Egy anyagi vonatkozású példázatban megvan az a potenciál, hogy gazdaságtörténeti korszakokon átívelő tanítással és történetmondással szolgáljon. Érdemes úgy tekinteni hát az összehasonlító néprajzkutató világának ókori idejére, mint a példázat múltbeli kiinduló pontjára, ami az egyetemesség érvényébe látszik helyezni a szöveg jelentéskörét. Kína eszerint lehetne egy archetipikus vállalat, dolgozóinak élete pedig ökonómia függvénye. Hogy milyen elven működik ez a rendszer, érdemes az elvárások és a teljesítések felől áttekinteni a szöveg viszonyait. Az elvárás voltaképpen egyértelmű: a fal felépítése, aminek teljesítése a dolgozók feladata. A dolgozók pedig (legyenek csoportve-

¹⁰ *Elbeszélések*, 387. „Ich hatte das Glück, daß als ich mit zwanzig Jahren die oberste Prüfung die untersten Schule abgelegt hatte der Bau der Mauer gerade begann. Ich sage Glück, denn viele, die früher die oberste Höhe der ihnen zugänglichen Ausbildung erreicht hatten, wußten jahrelang mit ihrem Wissen nichts anzufangen, trieben sich, im Kopf die großartigsten Baupläne, nutzlos herum und verloterten im Mengen“ (*Erzählungen*, 291).

zetők vagy egyszerű építők) az előbbinek akarnak megfelelni, mikor teljesítik a rájuk időszakosan kirótt munkát. Különöseknak számítanak azok a részek, melyek kitérnek a dolgozók, alacsonyabb beosztású vezetők (első ránézésre) más körülményeire, mikor az elbeszélő a munka és fizetség rendszerén kívül is ábrázolja azokat a hazatérés és munkába állás eseménypárjában.

Örökké reménykedő gyermekként búcsúztak aztán otthonról, törhetetlen kedvvel indultak, hogy tovább dolgozzanak a népi művön. Hamarabb távoztak, semmint kellett volna, a fél falu elkísérte őket jó darabon. Az utakon mindenütt csoportok, apró zászlók, lobogók, sohasem látták addig, milyen nagy és gazdag és szép és szeretetre méltó az országuk. [*Elbeszélések*, 389]¹¹

A mottóként választott részben akárha a *Mindennapi zűrzavar* A-val jelölt szereplője indulna el újra és újra, hogy megbeszélésre odaérjen. Egy hasonlat magyarázatértékénél azonban többről van itt szó. Ez az örökös kezdet ugyanis egyik szöveg esetében sem von maga után semmit: ahogyan A sem kap ígéretet B-től az üzlet megkötésére, a munkába állás után sem látni semmilyen biztosítékot a Fal felépülésére, illetve (ami még fontosabb) nem találni szöveghelyet, ami a munka valódi ellenértékéről szól. Amennyiben elfogadható a *Mindennapi zűrzavar* hasonlósága, érdemes a szóban forgó szöveg dinamikájából, temporalitásából kiindulva tovább haladni. Azaz valamivel közelebb jutunk a „Fal végéhez”, ha máshonnan közelítjük meg: a munka idejének kérdése felől. Az idézet tanulsága szerint a Fal építésének apparátusa visszaforgatja a rendszerbe energiával feltöltött dolgozóját, ami újabb munkaéveket jelent és később pihenőidőt. A végkimerülés állapotára az elbeszélő nem hoz példát, és arra sem, hogy egy tervezőt, kisebb beosztásban lévő vezetőt, bér munkást a Fal mellett érne el az öregkori halál. Ez utóbbi esemény, úgy látszik, nem meghatározó erejű tényezője az építkezésnek, éppen csak lezajlik annak történetével párhuzamosan, azután a halott dolgozó (dolgozzon bármely poszton) feltehetőleg (sic!) lecserélhető egy másikra.

Itt egy újabb viszony látszik kialakulni, mely felszámolja a korábbi munka és bér cse-reviszonyát. Ezután ugyanis a pihenés válik a munka ellenértékévé, a bérnek (legyen

¹¹ „...wie ewig hoffende Kinder nahmen sie von der Heimat Abschied, die Lust wieder am Volkswerk zu arbeiten wurde unbezwinglich, sie reisten früher von zuhause fort als es nötig gewesen wäre, das halbe Dorf begleitete sie lange Strecken weit, auf allen Wegen Grüße, Wimpel und Fahnen, niemals hatten sie gesehn wie groß und reich und schön und liebenswert ihr Land war...” (*Erzählungen*, 292).

bármilyen realizációja egy munkás esetében: pénz, étel) ebben a tekintetben már nincs csereértéke. Egy ledolgozott időszak egy átgondolkodott pihenőidőnek felel meg a cserében, a falépítés céljának pedig itt, a hazafelé tartó hosszú úton lesz foganatja a dolgozó fejében, éppen a Faltól való eltávolodás alkalmával. Vajon mi hajtja vissza a dolgozót a Fal állványzatára, ha erre a cserére ráfizet? Az egyik magyarázat a téma kínálta lehetőség. Az emberi erő kihasználásának egy archetipikus helyzete a történelmi kínai fal felépítése, melyet már korábban említettem, és melynek árnyát az elbeszélés (akarva-akaratlanul) rávetíti az olvasatra. Ám amennyiben ezzel a sötét történelmi kulisszával magyaráznánk a dolgozók sorsát, nem vennénk figyelembe a szövegnek azokat az egyén jelentőségére is figyelmet fordító részeit, melyekben az elbeszélő a dolgozói lélekről beszél:

Az ember lényé, mely alapjába véve könnyelmű, szálló porfelhő természetű, nem tűr megkötéseket; ha magát kötözi meg, hamarosan őrült mód kezd tépni majd kötelékeit, falat, láncokat és önmagát a szélrózsa minden irányába szórva szét.
[*Elbeszélések*, 390]¹²

A cél tehát már ilyen tekintetben is nehezen érhető el, mert ami a részépítkezés útjában akadályként ott van, az elsősorban az ember. Szükség van tehát bizonyos fékekre, melyek szerepkörében eszmék, tanítások lebegnek a nép fiai körében. „Törekedj minden erőddel a vezetőség parancsainak megértésére, de csak bizonyos határig; onnan kezdve hagyj fel a töprengéssel” (*Elbeszélések*, 391).

Úgy tűnik, mintha az emberek lényé (*Wesen*) eredendő hibájuk is meg lenne határozva, aminek irányítás nélkül rossz következményei lennének az építési munkálatokra nézve. A munkára terelés egyben a célok elérését jelenti, a hibás emberi természet pedig az ettől való elhajlásra, bűnösségre is utalhat. A bűn itt nem más, mint a töprengés, a vezetőség eszmei kereteinek meghaladása. Ugyanakkor a szabadság ideje alatti gondolkodás hajtja vissza az építőket a munkába az átpihent idő után, ami az építés célrendszerének beláthatóságát determinálja. Mintha önmagának mondana ellent a fentebb idézett alaptétel. A törvény ereje abban áll tehát, hogy betartásakor paradoxonná válik: ha betartják, egyszerre meg is szegik azt. Az ellenkezés, vagyis az otthoni

¹² „Das menschliche Wesen, leichtfertig in seinem Grunde, von der Natur der auffliegenden Staubes, verträgt keine Fesseln zu rütteln anfangen und Mauer Kette und sich selbst in alle Himmelsrichtungen zerreißen” (*Erzählungen*, 294).

élet választása (melyre nem találunk példát), úgy látszik, nem lehetséges, a törvény betartásának egyetlen lehetősége a munkába állás, mely csökkenti némelyest a Fallal kapcsolatos kételyeket. A vezetőség parancsain való töprengés határai emellett meszebb vannak a szülőfaluban való örök maradásnál, így a dolgozó visszakerül a vezetőség által létrehozott munka és pihenés viszonyrendszerébe. A kettősség egy permanenciába, mintába rajzolódik át: a munkáért pihenés jár, a pihenésért viszont munkával tartozik a szabadságról visszatérő nép fia. Kijelenthető, hogy többé nem a Fal haladja meg az emberi képességeket, hanem a vezetőség szándékainak ismerete, felfogása, és bár a Fal építésének hátterében áll, mégis messze Fal építésének nehézségei fölé magasodik. A vezetőség (melynek jóformán csak szimbóluma a császárság intézménye az elbeszélés végén) voltaképpen egy hatalmi forma, ami természeti képekben beszél a dolgozóhoz.

Úgy jársz, mint a folyó tavasszal. Növekszik, egyre hatalmasabb lesz, [...] így lesz aztán egyenrangú a tengerrel, így lesz ott szívesen fogadott jövevény. Eddig a pontig gondolkodj a vezetőség parancsain. Ám a folyó azután ki is csap partjai közül, elveszíti körvonalait és alakját, futása lassul, [...] medrébe húzódik újra, sőt a rá következő száraz évszakban nyomorúságosan kiszárad. Eddig már ne töprengj a vezetőség parancsain. [*Elbeszélések*, 391]

Ez a retorika többek közt a távol-keleti legendáriumtól egy távol eső, ám azzal közel egyidős kontextusra is utalhat vissza, az *Ószövetség* világára. A *Genezis*, az *Exodus* és az első könyvek szövegeinek többségére jellemző égi kinyilatkoztatások történet- és történelemformáló ereje, valamint a természeti képek nyelve, ami talán Dávid Zsoltárait, valamint a Salamon által szerzett első szabadvers formájú költeményt, az *Énekek énekét* jellemzik. A retorikai eredet tüzetesebb vizsgálata helyett inkább a bibliai és a szövegben megjelenő beszédmód párhuzamosságára, hasonlóságára érdemes figyelni, és annak a lehetőségével kell számolni, hogy van egy beszélői szándék, mely erre a hasonlatra felülről, a megnyilatkoztatás magaslatából tekint, azaz használatával utal bizonyos összefüggésre, mely immár „vallásos” értelmezésbe is helyezheti a szöveget. A „kínai” történetben, mely értekező jellegű, az elbeszélő sok esetben elemző hozzáállást tanúsít a Fal történetének részleteivel kapcsolatban, a folyó hasonlata jóformán poétikus betétnek, amolyan üresjáratnak tűnik a tényközlés célját kitűző szöveggörnyezetben. Hogy Kafka utalni kívánt az ókori zsidóság irodalmára, nem kizárható,

azonban analógiaként itt jobban boldogulunk a folyó-hasonlattal, ha ennyivel megelégszünk: a kafei narráció egy idegen eleme, amely a folyó hasonlatára épül, a narráció egészével kapcsolatban hoz hasonlatot, a narrációra alkotott hasonlat céljával került be a dolgozók történetébe. Hiszen a Fal mellett dolgozók elemző kedvvel megírt története sem más, mint folyton táguló, majd medrébe visszahúzódó folyó képsora, a vezetőség parancsainak értelmére így maga az elbeszélő sem képes végleges formában rátalálni. Némileg erőszakosnak hat ez a biomorf hasonlat *A Kínai Fal építésében*. Nem elsősorban azért, mert a történet előrehaladását figyelve semmilyen világosságot nem gyújt a fejekben, hanem mert az addigi érthetetlen valóságra alkalmazott beszédshinthez immár egy másikat kapcsol, amely természeti jellege miatt további értelmezési nehézséget okoz. Ez a retorika nem tesz mást, minthogy egy kozmikus rendbe, cáfolhatatlan kimenetelű fizikai folyamatba helyezi az ember sorsát.

A medréből kilépő folyó negatívnak beállított távlata, mely egy építő félresikerült életének lenne megfeleltethető szemben a természet rendjében hömpölygő víztömeggel, a fal építésével eltöltött étellel, csak az olyan munkások szemszögéből látszik zavarónak, akik túl sokat töprengenek a vezetőség szavain, ám nem róluk szól a történet. Ebben a cserében ugyanis nem a (feltehetőleg túl sokat töprengők által elvárt) fizetség látszik ellenértéknek, a néhány helyen említett bér, hanem az, hogy a dolgozó visszatér folytatni a munkát. A feltétel elég tautologikus ebben a megvilágításban, mivel kimarad a relációból az eddig ellenértéknek beállított pihenés. A Fal melletti munka hibrid képződmény: ókori despotizmusra emlékeztet benne az az egyoldalúság, ahogyan a dolgozó sorsa felett teljes hatalommal rendelkezik a vezetőség, másrészt pedig hatni akar a gondolkodására, olyan formán, hogy megteremti benne a munkáért járó munkafizetség eszméjét. A visszatérést követelő vezetőség részéről nincsen semmilyen garancia a Fal kiépülésére, emiatt figyelemre méltó az a retorikai magaslat, ahonnan megszólítja a dolgozót, ami a prédikációra is emlékeztetheti az olvasót. Ebben a vallásosnak ható beszédmódban ki van iktatva az a szegmens, amely az ember számára bármilyen biztosíték lehetne az üdvözülésre vagy legalább a jó sorsra. A hitre való sarkallás önismétlő elemével jár el, hitet kér hitért, anélkül, hogy visszatérítené annak ellenértékét. A magyar értelmezés korlátain belül érthető csak, de a „hitel” szó gyöke is itt található, a *hit*ben, és nem véletlen, hogy mindkettő olyan alakzatnak tekinthető, mely a visszatérítés eseményét (amely kioltaná, felfüggesztené) a jövőbe utalja.

A hit egyik alapmítosza az *Ószövetségben* teljes könyv terjedelmében található meg, Jób Könyvében. A történet kezdetén Isten és a Sátán fogadást kötnek Jób hitének szí-

lárdságára — az Isten, lévén Jób az egyik leghívebb ember a földön, Jób kitartására, míg a Sátán annak bukására, hitének elvesztésére fogad. Jób elveszít életét kivéve mindent, majd megtörten fogadja az őt meglátogató barátokat, akik fültanúi lelki vívódásainak. Bűnöket nem követ el ezután sem, viszont monológjai a hit hiányának és visszatérésének megnyilatkozásai, úgy következnek egymás után, mintha variációk lennének. A szöveg tulajdonképpen archetípusa az itt tárgyalt példázatoknak, egyrészt azért, mert a mennyei szín nyitójelenetében voltaképpen egy, a Jób feje fölött kimonodott szerződés kötött meg, és melynek struktúráját úgy is értelmezhetjük, mint egy hitelt. Az ügy érdekessége, hogy a fogadásban itt Jób nem vesz részt, legalábbis a felek között nincs jelen. Mintegy közvetítője valaminek, ami saját életében vagy végbe megy vagy elmarad. Ennek alapján Jób nem cselekvője, ágense ennek az eseménysornak, hiszen hiába az ő hite a tét, még nem válik igazi hitelezővé, hanyatlásának nincsen végpontja, élete ugyanis az egyetlen megkímélendő feltétel a mennyei fogadás során. Ezen felül hiába növelné hitét, még a közeljövő eseményeire nézve sem kap vigasztaló ígéretet. (A Jób és Isten közötti távolság, mely a vívódások során ábrázolódik, hasonlóságot mutat a császár személye körül kialakult zavaros képre, a vezetőség titkainak feltörhetetlenségére.) Az Isten pedig kezdetben hitelezik Jóbnak, hogy a kilátástalan helyzetben a rosszal szemben a jót, a *nem-istenivel* szemben az *istenit* cselekszi. Ha valaminek kérdésessé válik az értéke itt, Jób hanyatló narratívájában, akkor az mindenképp az *istenit*. Isten saját magára fogad tehát, önmagát bocsátja hitelbe. De vajon mi a szerepe Jóbnak ebben a történetben? Nyomorúságában válik valamivé, amiről mindaddig nem tudott, betagozódik egy feltételrendszerbe, melynek részévé és egyszerűsmind működtetőjévé válik attól függetlenül, hogy ebből a viszonyból történő kilépésről nem dönthet. Szerepét szó szerint a hit megtartásának munkájában, példázatosan pedig az általános értelemben vett *munkában* lehetne meghatározni. Amennyiben a szöveget példázatként értelmezzük, Jób alakja megsokszorozódik, emberi sorssá alakul. Eszerint menny és pokol folyamatos, történelmen átívelő fogadásban állnak, vajon az ember kitart-e az isteni mellett. A törvény (*haggadah*) itt a fogadás mennyei kerettörténete, Isten folyton ismétlődő hitelezése önmagának, a történet (*halachah*) pedig az alsóbb regiszterben játszódó emberek esetleges, mulékony élete.

A bibliai hitelértelmezés támogató erőt képes kifejteni, amennyiben a karkai Fal szövegének olvasásához van felhasználva. A falépítők dolgoznak, hogy dolgozhassanak, a „jóbok” pedig hisznek, hogy higgyenek. A két tautológiának a feloldását csupán az egyik történet lehetséges kimenetelével lehetne érthetőbbé tenni: ebbe az egyváltozós

(munka-munka; hit-hit) típusú rendszerbe hozni kell egy másikat. A Fal köveit hordozókkal kapcsolatban már idézve volt a lélek gyöngeségéről szóló rész, melyből két következtetés alakulhat ki. Az emberi természetnek a vezetőség korlátokat szab, és ebből alakul ki a munkából munkába tartó folyamat. Ezt már ismerni a szövegből. Azonban ott lebeg mindennek a tagadása, melynek értelmében az ember kilép a rendszerből, és a vezetőség által tiltott tartományba, a *bűn* útjára lép. Azonban kérdéses, hogy ez a lehetőség valóban kivezetésül szolgál-e az önmagát forgató körből. Werner Hamacher *Bűntörténet (Schuldgeschichte)* című írásában a szenvedést a „jelenvalólét” tényéből vezeti le.¹³ Gondolatmenetében a bűn és az adósság rokonításáról, később azonosításáról szó, melynek érdekes mozzanata a csere logikájának teológiai levezetése. Kezdetben, ami relevanciával bírhat a Fal dolgozói körében, az a rendszerből való kilépés kérdése, ami esetükben az emberi lélek eredendő zabolátlanságának lehetséges következményeként, Hamacher szövegében pedig *bűnként (Schuld)* jelenik meg. Az utóbbinál a bűn a világ mozgatórugójaként van tárgyalva, kihangsúlyozva a görög megfelelőjének az *aítion* szóalaknak a jelentőségét, mely egyszerre *eredetet*, *bűnt* és *adósságot* jelent. Érdekes azonban arra a problémára áthelyezni a hangsúlyt, ami Walter Benjamin vallás- és gazdaságkritikájában végbemegy Hamacher elemzése szerint. Itt egy megelőlegezett idő kérdése kerül elő, melyen keresztül Benjamin a kereszténység és a kapitalizmus kapcsolatát veszi szemügyre. A kapitalizmus olyan formában ölti magára a kultusz jegyeit, hogy, mint lényegében megszakíthatatlan folyamatnak, nincsenek ünnepnapijai, jobban mondva csak ünnepnapijai vannak.¹⁴ A kapitalizmus törvényei ugyanis a vallás permanenciájában terhelődnek rá az emberi sorsra, a hívek folyamatos „felajzottságát” követelve, mivel az javak vándorlásának alapmozzanatait éppen az adósság, a hitelezés teszik ki, melyek a törlesztés örök kötelességét éreztetik vele, ahogyan a hívekkel a tanítás minden időben érvényes voltát. A Fal építésénél is azonos tartóssággal megy végbe a dolgozóknak felállított szabályrendszer, mely a munkával kiváltott munka világában egy folyamatosan „felajzott” állapotot követel. A következő központi gondolat Hamachernél az imént leírtak jöbi vonulatához illeszkednek, jóllehet itt az önmagát megfeszítő, keresztény isten körül íródik a hitelezés menete.

¹³ Werner Hamacher, „Bűntörténet (Benjamin vázlat: »A kapitalizmus mint vallás«)”, ford. Pál Kata-lin, et al. — *kritikai elmélet online 1: Gazdasági teológia* (2013), szerk. Fogarasi György, www.etal.hu.

¹⁴ Walter Benjamin, „A kapitalizmus mint vallás”, ford. Fogarasi György, idézi Hamacher, „Bűntörténet”.

...az isteni hitelező nem csak az adósáért áldozza fel magát, hanem tartozik neki az áldozatával, még azt a gyanút is hozzávesszük, hogy ez a hitelező lehet akár „maga a létezés” is, akkor kényszerűen adódik a láttelep, hogy egyáltalán a létezés és kiváltképp a legfőbb létezés (a *summum ens*) nem más, mint *maxima culpa* és *debitum maximum*, amelyet éppen azért nem lehet kiegyenlíteni, mert nincs további — főleg magasabb — instanciája az adósság/bűn alóli feloldozásnak.¹⁵

A hitelezésnek egy olyan vallásos formájával van dolgunk, amely mindkét történetben vissza van utalva az isteni szintre, mely Hamacher írásában egy Benjamin-féle valláskritikai paradoxon tárgyát képezi. A Fal építésénél azonban a vezetőség látszik Jóbnak vagy Benjamin keresztényeihez/kapitalistáihoz hasonlóan eladósodottnak. A tervrajzokat versenyeztető, szakaszokat építtető vezetők kara mintha a Fal felépülésének célja helyett saját szavait adná hitelbe, a paradoxonok nyelvét (mely kimondja, hogy „töprengj/ne töprengj a vezetőség szavain”) és a Fal távoli felépülését. Ennek az isteni magasságból adott hitelnek azonban a dolgozók szintjén csak a munkának mint változóknak repetitív mintája rajzolódik ki.

Az építésnek és a munkának természetesen további, még inkább a vallásos hagyományba mutató nyomai találhatóak a Kafka-korpuszban. A munka önmagából fakadó szükségletként, saját ellenértékeként, egyszersmind saját példázataként is érthető, mely belevegyül a más szövegek narratív összefüggéseibe, és melyhez egy újabb példázat elmondása/értelmezése árán lehet eljutni. Máshol egy toposz formájában is megjelenik mindez, a bábeli torony építésének átértelmezett történetében, mely *A város címere* (*Das Stadtwappen*, 1920) című darabban tematizálódik. Ezen felül talán tömörségéből adódó nagyobb találékonysága miatt hozható példának az elhíresült fragmentum az Oktáv-füzetekből: „Bábeli aknát ásunk”. Bábel szerepeltetése önmagában utal arra a bevégezhetetlenségre, ami *A kínai Fal építésében* megjelenik, ám ez utóbbi mégis többet látszik felmutatni a Kafka-féle munka jellegzetességeiből, jobban látszik körvonalazni azt a hiányt, ami az építők a kenyérének hívnánk.

¹⁵ Hamacher, „Bűntörténet”.

HIVATKOZOTT MŰVEK

- Benjamin, Walter. „Franz Kafka: A Kínai Fal építése.” In uő, „*A szirének hallgatása*”. Szerkesztette és fordította Szabó Csaba. Budapest: Osiris, 2001.
- Biblia*. Fordította a Magyar Bibliatársulat Ószövetségi és Újszövetségi Bibliafordító Szakbizottsága. Budapest, 1993.
- Blanchot, Maurice. *Kafkától Kafkáig*. Fordította Szabó László és Németh Marcell. Pozsony: Kalligram, 2012.
- Hamacher, Werner. „Bűntörténet (Benjamin vázlata: »A kapitalizmus mint vallás«).” Fordította Pál Katalin. *Et al. — kritikai elmélet online 1: Gazdasági teológia* (2013), szerkesztette Fogarasi György. www.etal.hu.
- Kafka, Franz. *Elbeszélések*. Fordította Tandori Dezső. Budapest: Európa, 1973.
- . *Naplók*. Fordította Györffy Miklós. Budapest: Európa, 2008.
- . *Die Erzählungen und andere ausgewählte Prosa*. Szerkesztette Roger Hermes. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1996.
- Scheuer, Hans Jürgen, Justus von Hartlieb és Christian Salmen, szerk. *Kafkas Betrachtung Lektüren. Historisch-Kritische Arbeiten zur Deutschen Literatur*. 34. kötet. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaft, 2003.
- Weber, Samuel. „A pénz idő: gondolatok hitelről, válságról.” Fordította Fogarasi György. *Et al. — kritikai elmélet online 1: Gazdasági teológia* (2013), szerkesztette Fogarasi György. www.etal.hu.